

Λογοτεχνία ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΩΡΑΙΤΗ

693.717.8812

www.kmoraiti.gr

30/7/2020

ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

Τα πιο συνηθισμένα σχήματα λόγου είναι:

- **Υπερβατό:** όταν μια λέξη ή φράση παρεμβάλλεται ανάμεσα σε δύο όρους που έχουν μεταξύ τους στενή λογική και συντακτική σχέση.
Π.χ: 1. Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει.
2. Πίνω το ωριοστάλαχτο της πλάκας το φαρμάκι.
- **Κύκλος:** όταν μια πρόταση ή μια περίοδος αρχίζει και τελειώνει με την ίδια λέξη. Μπορεί όμως και ένα ολόκληρο κείμενο να αρχίζει και να τελειώνει με την ίδια φράση. Σε αυτή την περίπτωση μιλάμε για κυκλική δομή του αφηγήματος.
Π.χ. 1. Σταθήτε αντρεία σαν Έλληνες και σαν Γραικοί σταθήτε.
2. Μοναχή το δρόμο επήρες, εξανάλθες μοναχή.
- **Παρήχηση:** όταν ένας συγκεκριμένος φθόγγος (προπαντός σύμφωνο) επαναλαμβάνεται σε μια φράση.
Π.χ. 1. Ο σιγαλός αιγιαλός εγέλα γάλα όλος → επανάληψη του γ και του λ.
2. Ανάκουστος κελαϊδισμός και λιποθυμισμένος → επανάληψη του σ.
- **Υπαλλαγή:** ο επιθετικός προσδιορισμός μιας λέξης πηγαίνει ως επιθετικός προσδιορισμός στο όνομα που αναφέρεται.
Π.χ. 1. Τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας (αντί: ξεθάψτε τα κόκαλα τ' αντρειωμένου γονιού σας).
2. είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι (αντί: φρικτή πληγή από μαχαίρι)
- **Αποσιώπηση:** όταν ο αφηγητής αποφεύγει να πει κάτι για διάφορους λόγους, και στη θέση των φράσεων που παραλείπονται μπαίνουν αποσιωπητικά. Παραλείπουμε μια λέξη ή μια ολόκληρη φράση από φόβο, οργή, αγανάκτηση, ντροπή κτλ. Η αποσιώπηση συχνά φανερώνει ζωηρή συγκίνηση και αποβλέπει στον προβληματισμό του αναγνώστη ή στη δημιουργία εντυπώσεων.
Π.χ. 1. Περνά από το δάσος το υγρό που τραγουδάει ο γκιόνης / και σαν εσέ πεντάμορφη...
2. Αγάπη μου, θυμώνεις,...
- **Πλεονασμός:** ένα νόημα εκφράζεται με περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται.
Π.χ. Να μην το ξανακάνεις πάλι.
- **Επανάληψη:** όταν η ίδια λέξη ή έκφραση επαναλαμβάνεται αυτούσια ή ελαφρά αλλαγμένη, για να δώσει στο λόγο δύναμη, χάρη και έμφαση στο συναισθήμα.
Π.χ. 1 Του τα 'πα σταράτα, μα πολύ σταράτα, πίστεψε με.
2. Εκεί καίγονται κόκαλα, κόκαλα ανδρειωμένων.
- **Αναδίπλωση:** όταν η τελευταία λέξη ή φράση μιας πρότασης επαναλαμβάνεται στην αρχή της επόμενης.
Π.χ. 1 Αν πέσουνε στον ποταμό, ο ποταμός θα στύψει,
2. ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο.
- **Άρση και θέση:** όταν πρώτα λέγεται τι δεν είναι κάτι ή τι δε συμβαίνει και αμέσως μετά τι είναι ή τι συμβαίνει.
Π.χ. Εγώ δεν είμαι Τούρκος ουδέ Κόνιαρος, / είμαι καλογεράκι απ' ασκηταριό.

- **Μεταφορά:** μια λέξη μπορεί να χρησιμοποιείται μεταφορικά, δηλαδή η σημασία της διευρύνεται και μεταφέρεται σε μια άλλη έννοια. Η μεταφορά μοιάζει με την παρομοίωση, απουσιάζει όμως το «σαν» ή το «όπως». Η μεταφορική χρήση των λέξεων προσδίδει πλούτο, βάθος και δύναμη στο λόγο, ζωντάνια και εκφραστικότητα.
Π.χ. 1. το βάρος των ετών
2. ο χειμώνας της ζωής
3. τα γελαστά λιβάδια
4. τα πρόσχαρα ακρογιάλια.
- **Κατεξοχήν:** όταν η σημασία μιας λέξης «στενεύει», περιορίζεται και εκφράζει κάτι συγκεκριμένο.
Π.χ. 1 η Πόλη (ενν. μόνο η Κωνσταντινούπολη)
2. ο ποιητής (ενν. μόνο ο Όμηρος)
3. ο κυβερνήτης (ενν. μόνο ο Καποδίστριας)
- **Συνεκδοχή:** όταν μια λέξη δε σημαίνει κυριολεκτικά εκείνο που κατά πρώτο λόγο φαίνεται, αλλά κάτι άλλο σχετικό. Οι κυριότερες περιπτώσεις της συνεκδοχής είναι:
α) το μέρος αντί για το όλο:
π.χ. Κάθε βρύση και φλάμπουρο, κάθε κλαδί και κλέφτης (αντί: κάθε δέντρο).
β) το ένα αντί για τα πολλά:
π.χ. Τούρκος το τριγουρίζει χρόνους δώδεκα (αντί: Τούρκοι).
γ) η ύλη αντί για εκείνο που έχει κατασκευαστεί από την ύλη:
π.χ. Να τρώει η σκουριά το σίδερο κι η γης τον ανδρειωμένο (αντί: τα σιδερένια όπλα)
δ) το όργανο αντί για την ενέργεια που παράγεται από αυτό:
π.χ. Πάρε το μάτι του αϊτού και τ' αλαφιού το πόδι (αντί: την εξυπνάδα και την ταχύτητα)
ε) Το εικονιζόμενο πρόσωπο αντί για την εικόνα του:
π.χ. Φλωριά ρίχνουν στην Παναγιά, φλωριά ρίχνουν στους άγιους (αντί: στην εικόνα της Παναγίας και στις εικόνες των αγίων).
- **Μετωνυμία:** όταν το όνομα του δημιουργού χρησιμοποιείται αντί για το δημιούργημα, αυτό που περιέχει κάτι αντί για το περιεχόμενο κτλ. Στη μετωνυμία χρησιμοποιείται:
α) η αιτία αντί για το αποτέλεσμα και κατ' ακολουθία ο δημιουργός αντί για το δημιούργημα, ο συγγραφέας αντί για το έργο, ο εφευρέτης αντί για την εφεύρεση κτλ.
Π.χ. 1. ο Ήφαιστος (αντί: η φωτιά)
2. ο Όμηρος (αντί: η Ιλιάδα και Οδύσσεια)
3. ο Μαρκόني (αντί: ο ασύρματος τηλεγράφος)
β) το αποτέλεσμα αντί για την αιτία:
π.χ. Η αδικία τιμωρείται (αντί: ο άδικος).
γ) το περιεχόμενο αντί γι' αυτό που περιέχει κάτι και αντίστροφα:
π.χ. 1. Οι Κορίνθιοι καταστράφηκαν από το σεισμό (αντί: η Κόρινθος).
2. Η Αθήνα γλεντάει (αντί: οι Αθηναίοι).
δ) το αφηρημένο αντί για το συγκεκριμένο και αντίστροφα:
π.χ. 1. το δίκαιο (αντί: οι δικαστές).
2. Οι καλλιτέχνες προάγουν τη ζωή (αντί: η καλλιτεχνία).

- **Λιτότητα:** όταν μια λέξη εκφράζεται από την αντίθετη της συνοδευόμενη από άρνηση.
Π.χ. 1. Σήμερα ξόδεψα όχι λίγα (αντί: πάρα πολλά).
2. Όχι αδύνατος (αντί: παχύς)
- **Ειρωνεία:** όταν αστειεύεται ή χλευάζει κάποιος χρησιμοποιώντας σκόπιμα λέξεις ή φράσεις που έχουν διαφορετική σημασία απ' ό,τι έχει στο νου του.
Π.χ. Τι ωραία συμπεριφορά! (αντί: άσχημη συμπεριφορά).
Η ειρωνεία ως σχήμα λόγου είναι η συνειδητή χρήση διφορούμενης γλώσσας από τον αφηγητή, που εννοεί κάτι διαφορετικό από αυτό που εκφράζουν οι λέξεις. Η έννοια της ειρωνείας χρησιμοποιείται συχνά με κάποια σημασιολογική κλιμάκωση: χαριεντισμός, αστεϊσμός, ειρωνεία, σαρκασμός, χλευασμός. Με τον όρο «ειρωνεία» μπορεί να εννοείται και η τραγική ειρωνεία, όταν ο ήρωας αγνοεί μια πραγματικότητα ή μια αλήθεια που γνωρίζουν οι αναγνώστες.
Στην πεζογραφία συναντάμε και την «ειρωνεία της τύχης», όταν η αιφνίδια μεταβολή μιας κατάστασης ανατρέπει την πορεία ενός ανθρώπου. Η ειρωνεία προσδίδει συχνά μια κωμική νότα στο λόγο, συνήθως όμως αποκαλύπτει την απογοήτευση και την αγανάκτηση ενός ανθρώπου για μια συγκεκριμένη πραγματικότητα.
- **Ευφημισμός:** όταν μια λέξη ή φράση με καλή σημασία χρησιμοποιείται για την ονομασία κακού ή δυσάρεστου πράγματος.
Π.χ. 1. Ειρηνικός ωκεανός (αντί: εχθρικός)
Εύξεινος (=φιλόξενος) Πόντος [αντί Αξενος (=αφιλόξενος) Πόντος].
- **Υπερβολή:** όταν μια κατάσταση μεγαλοποιείται για να προκαλέσει μεγαλύτερη εντύπωση. Με την υπερβολή μεγεθύνεται μια κατάσταση ή μεγαλοποιείται ένα συναίσθημα. Στόχος της είναι να προβληθεί μια κατάσταση, να αποκτήσει έμφαση και ζωντάνια το κείμενο και να δημιουργηθούν ισχυρές εντυπώσεις.
Π.χ. Στο έμπα χίλιους έκοψε, στο έβγα δυο χιλιάδες.
2. Ο βοριάς ξύριζε και σπανούς.
- **Αλληγορία:** είναι μια μεταφορική φράση που κρύβει διαφορετικό νόημα από αυτό που δηλώνουν οι λέξεις της. Διαφέρει από τη μεταφορά γιατί δεν περιορίζεται σε μια λέξη, αλλά αποτελεί συνεχές όλο.
-Τ' άσπρισε τα γένια του ο Αϊ-Νικόλας (αντί: χιόνισε του Αγίου Νικολάου)
- **Παρομοίωση:** όταν συγκρίνουμε δύο πρόσωπα, πράγματα ή φαινόμενα που έχουν ομοιότητα μεταξύ τους, για να τονιστεί η ιδιότητα του πρώτου. Η παρομοίωση έχει τις λέξεις σαν, καθώς, όπως και με το σαν να, όταν έχουμε υποθετική παρομοίωση.
Π.χ. Μια θάλασσα μέσα μου σα λίμνη γλυκόστρωτη / και σαν ωκεανός ανοιχτή και μεγάλη.
- **Έμφαση:** όταν τοποθετούμε ορισμένες λέξεις, στις οποίες πέφτει το μεγαλύτερο βάρος του λόγου, σε τέτοια θέση, ώστε η προσοχή του αναγνώστη να εστιάζεται σ' αυτές.
Π.χ. Ω, κακό που με βρήκε μεγάλο! / Το παιδί μου, γιατρέ, το παιδί μου!
- **Αντίθεση:** όταν παρατίθενται και συσχετίζονται δύο έννοιες που έχουν ολότελα διαφορετική σημασία. Με την αντίθεση συσχετίζονται ή συνδυάζονται δύο

έννοιες με στόχο την έκφραση ζωηρών συναισθημάτων. Η αντίθεση είναι ένα μέσο για την αντιπαράβολή δύο λέξεων ή φαινομένων, τα οποία μέσα από την αντιδιαστολή τους προβάλλουν τις αντίπαλες δυνάμεις που συχνά συνυφαίνονται και εναρμονίζονται στην ανθρώπινη ζωή. Επίσης, ο συγγραφέας κάνει αισθητές τις δραματικές καταστάσεις που διέπουν την ανθρώπινη ύπαρξη. Η αντίθεση μπορεί να εκφράζεται είτε με δύο λέξεις ή δύο φράσεις είτε και με δύο μεγάλα τμήματα του λόγου (προτάσεις, περιόδους παραγράφων)

Π.χ. Είναι από μαύρη πέτρα κι είναι απ' όνειρο κι έχει λοστρόμο αθώο, ναύτη πονηρά.

- **Οξύμωρο:** όταν αναφέρονται δύο έννοιες αντιφατικές, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι ασυμβίβαστες και ασυνδετες, ώστε η μία ν' αποκλείει την άλλη.

Π.χ. 1. Σπεύδε βραδέως.

2. Δώρον άδωρον.

- **Κλιμακωτό:** η κλιμάκωση της έντασης σε μια σειρά ενεργειών.

Π.χ. Ακούω κούφια τα τουφέκια / ακούω σμίξιμο σπαθιών / ακούω ξύλα, ακούω πελέκια / ακούω τρίξιμο δοντιών.

- **Προσωποποίηση:** όταν αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε ζώα, σε αντικείμενα ή αφηρημένες έννοιες. Η προσωποποίηση χαρίζει ζωντάνια και κίνηση σε άψυχα αντικείμενα ή αφηρημένες έννοιες και κάνει το λόγο ζωντανό, παραστατικό και πρωτότυπο.

Π.χ. Ο Όλυμπος και ο Κίσαβος, τα δυο βουνά μαλώνουν.